

la d'Este», Josep Pla, que no recula de ficar-la, àdhuc en el cor d'Itàlia, quan en parla (*Santiago Russinyol i el seu temps*, 307); «El vent movia l'alegre cavalcada en la fuga del temps --- ¿D'on ve, Maria, aquest oreig subtil que està esbandint la teva ànima --- d'una suau delícia?—. L'alba de fulles tremoladisses deia al pollancre: —Per què t'enfiles tan amunt? Al costat del xifrer sembles un pobre de Jesucrist—. I el pollancre --- responia a l'alba: —I tu, per què ets tan posturera? Totes les teves fulles em fan l'ullet», Coromines (*Les Llàgrimes de St. Llorenç*, 1927, IV, cap. 2, § 3, p. 277).¹ I així en tots els escriptors: Gaziol, que era de StFeliu de Guíxols, emprava *xifrer*, però Narcís Oller, de Valls, escrivia *xiprer*.

Però no solament gent de les comarques gironeses o amb arrels del Norddest; car també era la forma materna de Verdaguer. En la carta imponent a Marian Aguiló explicant-li la fi de la seva mare, i l'estat de la seva ànima: «L'endemà y l'endemà-passat de morir li férem les funerals y capdany, ab gran assistiment d'amics y parents, y la enterràrem entre mitx del xifrer del cementiri y l'iclésia, quatre passes endavant del gòtich sepulcre del llexamí ---», datada 8-II-1871. I en una narració que deixà inèdita i ha de ser de 1865-70, però sobre memòries més velles (nota de Casac., pàgines 193-194): «—Adéu siau —diguí— plehers del món, no us vull tastar: altres més dolços y purs me cridan --- y aní a agenollarme davant del altar de la Verge patrona del meu poble ---, enramada per la meua mà tantas vegadas, ahon plorí mas primeras llàgrimas, y ahont demano a Déu que 'm deixi plorar las últimas, quan la càrrega dels anys me fassa buscar, pera reposarhi ma testa ja emblanquida, l'hombra del xifrer. —Allà diguí ab lo cor --- —Verge ---»; «a l'ombra del xifre del cementiri» (*Epistol. Casac.* I, 100, 104; *Escr. Inèd.* id. I 207.3, II 107).

És veritat que aquests mateixos escriptors, més tard adoptaren la forma general (els degué passar, doncs, com a mi). Així Verdaguer (val a dir que escrivint des de Cadis al seu «amic», sobre l'Alhambra): «Y què del Generalife, de sas fonts, cascates, --- tarongers, entre 'ls quals axeca son cap gegantí lo cèlebre xipre de la Sultana? És verament Granada la ciutat de --- la poesia» (26-II-1876, *Escr. Inèd.* I, 195.4f.). «Per una costa pugen les cases rialleres de la població estiuenca, i en la carena de l'altra una corrua de xiprers vetlla la soledat de la pau eterna», Coromines (*Hores d'Amor*, x, O. C., 1294b23).

De tota manera em consta que és la forma general a tot l'Empordà i Gironès (la recordo de c. a Figueres, 1912, Girona, 1917); al Baix Emp. no sols en dóna testimoni Josep Pla, sinó l'activa col·laboradora de l'AlcM Irene Rocas, afegint que allí n'han extret un mot *xifra* com a nom de la fruiteta de l'arbre (recordo un gran xiprer davant l'església de Llofriu, el poble on ella era mestra); una de les finques ben conegudes a Castell d'Aro me l'anomenaren l'horta del xifres («—? —Oh, és que hi ha xifres»); tinc nota d'haver sentit un xifre endins de La Selva (St. Pere Cercada, 1931), cap a la costa Sud entre Tossa i Vidreres (1931),

a Tordera (1930) i altres pobles del Maresme oriental.

Que sigui usual entorn de Bna. no ho asseguro (potser m'errava en la nota de 1928), però tampoc no gosaré negar-ho; car en sé dades molt més a l'O. i S.: ja hem vist per Verdaguer que ha de ser la forma rural de la Pna. Vic, AlcM la troba ben lluny a Ponent, en el Segre mitjà (Oliana); i jo la vaig sentir, ja al S. de Bna., a Font-rubí, muntanyes del Penedès: un vell propietari que des de lluny m'explicava el terme: «la iglésia? No veu allà dalt, aquell xifre?» (el de Cal Colomer de Grabuac, vaig saber que era casat amb la pubilla del mas, però fill dels Monjos, que al capdavant és la mateixa comarca, 1955). Més encara: no sols deu arribar al Segre (Oliana), sinó més enllà, car és la forma aranesa: *šifré* a Gessa (1928) i *sifré* a SJToran (1924), si bé jo diria que allí no n'hi ha, si no és algun d'importat de la Seu d'Urgell.

No hi fa res, doncs, que no tinguem testimonis d'aquesta forma anteriors a Verdaguer: estant arrelada en una àrea tan vasta del cor de Catalunya ha de ser antiga; vulgarisme combatut pel llatí (influència cabdal en un arbre plantat per monjos i bisbes i canonges), no és estrany que no aparegui en els textos medievals; i, en tot cas, per més que no tingui ecos en les altres llengües romàniques,² de tota manera no n'hi ha explicació possible com a alteració moderna. I n'hi ha una de ben convincent si girem la vista ben entere.

El mot era CUPRESSUS en llatí. Però *κypάρισσος* en grec. Ni aquell és manllevat d'aquest, ni aquest d'aquell (tots dos es troben dels orígens de les dues llengües); no hi ha parentela indoeuropea, sinó que, com ho prova no sols l'habitat de l'arbre, sinó la típica terminació *-essus/-issos*, són tots dos aborígens del Mediterrani. Però en llatí tardà, en l'ambient cristià del Baix Imperi, els escriptors i jerarques cristians hellenitzaren en *cupressus* la forma llatina: l'Evangeli, la Creu del Gòlgota feta en part de xiprer, la de Hagiós Petros, la de Sant Andreu, tantes llegendes piadoses d'aparicions i cementiris.

És el temps en què bastants mots llatins prenen disfressa grega, *grillus* → *gryllus*, *lyppus* etc.; però alhora és el temps en què els mig-savis populars fiquen *h* pertot (*hinsidias*, escarneix August): en què el mot *sulphur* (estricament italià, però viu al màxim en la Magna Grècia) es torna SULPHUR, fins a esdevenir l'única forma romànica (SOFRE, *zolfo*, *souffre*, *azufre*); en què KOLPOS, que tenia -P- en grec, s'ultra-hellenitza en KOLPHOS > GOLF, *τρόπαιον* es torna *trophaeum*, *Βοδὸς πόρος* > *Bosphorus*; fins i tot *τρίαμβος* → *triumphus* i *βλαστημάω* → BLASTOMAR > cat. *flastomar* semblen estar en relació amb aquesta infecció que afecta tants mots d'ambient hel·lènic.

El corrent que canvià *cupressus* en *cyprissus* (triomfant aquest en totes les llengües romàniques): en el **cyprissus* bàrbar, quedaria confinat al llatí provincial, reprimat pels ambients més cultes de Roma i de l'Església gal·licana; però prosperaria en l'ús local de la Tarraconense, on no mancaren centres de gran erudició —recordem que el futur papa Gerbert havia anat